

03.2019

НАЙ-ВЕЛИКОТО
СКАЛНО
ИЗКАЧВАНЕ
В ИСТОРИЯТА

ПЕЧАЛНАТА СЛАВА
НА САЛВАДОР:
СТРАНА НА
БАНДИТЕ

NATIONAL GEOGRAPHIC

БЪЛГАРИЯ

НАЕМНИЦИТЕ

В СРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРИЯ

WWW.NATIONALGEOGRAPHIC.BG

ISSN 1312-6571 5,25 лв.

03 >

9 771312 657442

СЪДЪРЖАНИЕ

На корицата:

Кумански шлем, XII-XIII век, реконструкция. Куманите били основната наемническа сила зад Второто българско царство.

ИЛЮСТРАЦИЯ: ПЕТЬО ГЕОРГИЕВ

СТАТИИ

Наемниците в средновековна България

България е една от първите европейски държави, които използват масово наемнически сили.

ТЕКСТ: АЛЕКСАНДЪР СТОЯНОВ
ИЛЮСТРАЦИИ:

ПЕТЬО ГЕОРГИЕВ
..... стр. 26

Без изход

Воюващи банди и бедност погубват Салвадор.

ТЕКСТ: ДЖЕЙСЪН МОТЛАГ
СНИМКИ: МОЙЗЕС САМАН
И АДАМ ФЪРГЮСЪН

..... стр. 38

Соло

Как Алекс Хонълд направи историческо изкачване на „смахнато висока стена“ без въжета – и доживя да разкаже за него.

ТЕКСТ: МАРК СИНОТ
СНИМКИ: ДЖИМИ ЧИН
..... стр. 58

Мајку в руск

В кои развити страни и защо смъртността сред бременните жени и родилките се е увеличила в последните десетилетия.

ТЕКСТ: РЕЙЧЪЛ ДЖОУНС
СНИМКИ: ЛИНЗИ АДАРИО
..... стр. 68

Пумите от Патагония

Популацията на пумите в чилийския национален парк „Торес дел Пайне“ расте стремглаво, но защитените котки излизат извън границите на парка, за да ловуват добитък. Опазването на пумите струва скъпо за фермерите. Дали туризмът е решението?

ТЕКСТ: ЕЛИЗАБЕТ РОЙТ
СНИМКИ: ИНГО АРНД
..... стр. 88

ЕТРОПОЛСКИЯТ МАНАСТИР „СВЕТА ТРОИЦА“

ТЕКСТ: **ЕВГЕНИЯ АЛЕКСАНДРОВА**

СНИМКА: **ИВАН ВАСИЛЕВ**

Манастирската черква „Св. Троица“

е построена през 1858 г. от брациговските майстори Иван и Георги Боянин, които изработили макет на храма от 7 очи чист пчелен восък. По-късно този макет бил разтопен за свещи за един от храмовите празници. През 1907 г. казанлъшкият зограф Петьо Ганин рисува стенописите ѝ. Заобиколен от невероятна красива природа, Етрополският манастир е от онези свети български места, където всеки може да намери себе си.

СКЪТАН В ПОДНОЖИЕТО на старопланинския Черни връх, на 5 км източно от Етрополе, манастирът „Света Троица“, познат още с името „Варовитец“ (заради варовиковия камък, с който е изградена манастирската църква), е един от най-живописните български манастири.

Легендата гласи, че преди да се съгради обителта на днешното ѝ място, нейните основатели монаси обиколили височините в местността Суха Равен. Те спрели за известно време при един водопад и там кацнала врана, откъдето идва името на този водопад – Враната вода. Враната изграчила и литнала. Монасите я последвали до мястото, където кацнала – на биговата скала в близост до водопада Варовитец. За тях това било знак, обозначаващ мястото, където трябва да се установят. Манастирът е основан през 1158 г., но

преданието гласи, че две столетия по-рано самият свети Иван Рилски се заселва за кратко в района.

През годините на османското иго Етрополският манастир е значим книжовен и просветен център в северната част на българските земи. В скрипториума му се създават, преписват и украсяват ръкописни книги, разпространявани из цяла България. Светлата обител е и революционен център – там през 1870 г. Васил Левски създава Етрополския таен революционен комитет. И днес може да бъде видно скривалището на Апостола в манастира.

Най-ценните реликви на манастира са били два сребърни напрестолни кръста, които за съжаление са изчезнали, и позлатена мощехранителница с мощите на светите безсребреници Козма и Дамян, пред която миряните с благоговение и вяра застават и до днес.

Конници преследват своите врагове. Илюстрация от „Гами ат-тауарих“ на Рашид ад Дин, първа четвърт на XIV в., Табриз. Изображението дава представа за вида на монголските воители от епохата. Именно такива конници наемат българските владетели в началото на XIV в.

НАЕМНИЦИТЕ В СРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРИЯ

КРАТЪК ПОГЛЕД В ИСТОРИЯТА НА ВОЕННОТО ДЕЛО ПРЕЗ
СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ И РОЛЯТА НА ЧУЖДЕНЦИТЕ ЗА
ИЗГРАЖДАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА

ТЕКСТ: АЛЕКСАНДЪР СТОЯНОВ
ИЛЮСТРАЦИИ: ПЕТЬО ГЕОРГИЕВ

Наемничеството е професия стара колкото света. Още от зората на времето хората са предпочитали да дават пари на някой друг, който да свърши мръсната работа на бойното поле вместо тях.

Ако днес наемниците са енигматични бойци с мрачна слава, за които се правят касови екшъни, преди няколкостотин години тяхната прослойка била поредният сегмент от пъстрата социална стратификация на обществата в цял свят. Европа, континентът с най-много конфликти на глава от населението, логично е люлка и на най-развитите мрежи за наемане на мъже срещу заплащане. Наемничеството далеч не се изчерпвало само с „войниците на съдбата“. Занаятчиите, доставчиците, търговците, корабните капитани и банкерите също били част от тази мрежа от взаимно свързани звена. Да се гледа на наемничеството като на праволинеен исторически феномен би било погрешно и повърхностно.

България като интегрална част от средновековна Европа също не стояла настрана от процесите, които оформяли лицето на военното дело в т.нар. Тъмни векове. Сложността на сделките и взаимоотношенията между владетели, наемници и „цивилните контрактори“, които ги обслужвали, не оставя

никакво място за съмнение, че Средновековието е много повече от епоха на мрак и безпросветност. Способите за организация и управление на човешките ресурси и логистиката, които се формират през Средните векове, предопределят лицето на войната до днес. България има своето основополагащо място в тези процеси. Тя е една от първите европейски държави, които организират и използват масово наемнически сили, създавайки по този начин мрежа от връзки, простираща се далеч извън пределите на самата държава.

ПЪРВИТЕ НАЕМНИЦИ

Първият досег на българите с наемничеството започва от обратната страна на уравнението – българите са тези, които биват наемани на служба на византийците в замяна на злато и обещание за плячка. Понякога българите са врагове на империята, понякога са нейни съюзници. Но предците ни бързо попадат в добре изградените мрежи, чрез които Константинопол

битката при Ахелой, Симеон наема маджарски контингент, който го придружава в Тракия, а византийците наемат печенежка армия, която нахлува в Бесарабия.

Впоследствие отношенията с маджари и печенеги остават сложни – те са ту врагове, ту приятели на България по времето на цар Петър I. За съжаление изворите не са оставили никаква сигурна информация за употребата на наемници в българската армия след 971 г. С оглед на огромната нужда от бойци от времето на Самуил е малко вероятно той да не е използвал бойци от планинските кланове в Албания и Дукля (дн. Черна гора) – земи, намиращи се под върховенството на България.

ЦАРСТВОТО НА НАЕМНИЦИТЕ

През 1185 г. братята Асен и Петър изгряват на историческия хоризонт. Практични, целеустремени и непоколебими, двамата братя използват своя смесен българо-кумански произход, за да извлекат максимума от сложната ситуация във Византийската империя. Може да се каже, че Второто българско царство започва като контракт между братята Асеневци и няколко групи авантюристи. Една от тях са куманските воители, вероятно от кланове, сродни с Асеневци.

Друг интересен елемент в новосформираната българска войска са волинците – калени в битки с унгарци, поляци и кумани мъже от Волинското княжество – най-силната от държавите, наследили старата Киевска Рус. Изглежда Асеневци са имали тесни връзки и с Волиния – през следващите 40 години руските наемници ще са част от българските войски.

Последният елемент са разбойническите отряди, действащи в Балкана. Асен успява да привлече техните водачи за своята кауза, допълвайки пъстрата си войска със суровите планинци, които от десетилетия оцеляват на ръба на закона, притиснати както от византийските власти, така и от постоянните набези на номадски племена през р. Дунав. Асен, гениалният стратег на въстанието срещу Византия, бързо успява да насочи разнообразните като характер и стил на воюване отряди, оползотворявайки максимално техните силни страни. Византийските хронисти свидетелстват за отчаянието, обхванало император Исак II

Ангел. Асеневци и войските им се появяват навсякъде, винаги където никой не ги очаква. Макар и малобройни, те успяват да покрият земите от Морава до Черно море и в рамките на десетилетие да постигнат няколко забележителни победи над византийците. Пак по това време в редиците на българската армия се появяват и първите влашки войски – дали като наемници или като съюзници е трудно да се каже. Броят им е толкова голям, че изворите заговарят за Асеневци като за „владетели на българи и власи“.

Тази тенденция се задълбочава, когато на власт в Търново идва третият брат – Йоаница, когото днес наричаме Калоян. Силите на Калоян съчетават в себе си етническа пъстрота и смъртоносна ефективност. Само в рамките на две години българският владетел поставя на колене новосъздадената Латинска империя и гръцките аристократи в Тракия. Латините са бити при Адрианопол, а окованият във вериги техен император е хвърлен в търновския затвор, който и до днес носи името му. Впоследствие Калоян разбива рицарите и при Русион (1206 г.), а през 1207 г. те са отново победени. Кумани, власи, българи и волинци извоюват успех след успех. Накрая под стените на Солун застава армия, която сякаш е побрала цяла Югоизточна Европа в себе си – българи, власи, кумани, руси, албанци, гръцки наемници... хронистите се сблъскват с толкова много народи, че започват да се чудят с какви имена от историята да назоват новите етноси, стекли се под знамената на Калоян. Причината е проста – където има победи, има злато. Където има злато, има и изобилие от наемници. Калоян е възплъщение на основния принцип на наемничеството – човек, имащ престижа и славата на победител, винаги може да разчита на мъже, готови да спечелят много пари в замяна на воинските си услуги.

След смъртта на Калоян броят на наемниците в българските сили намалява – Борил няма нито харизмата, нито успеваемостта на своя чичо. Въпреки това куманите продължават да формират значителна част от силите, използвани от Търново. Впоследствие Йоан Асен II ще доведе нови наемници от Волиния със себе си през 1218 г. Куманите пак влизат в употреба по време на войните с Теодор Комнин и след това срещу Унгария.

От гледна точка на средновековното военно дело наемническият занаят, противно на общоприетото клише, съвсем не бил безчестен.

Разширява се и мрежата с ангажиране на цивилни контрактори – Йоан Асен поддържа постоянни връзки с Дубровник, откъдето се закупува оръжие и се наемат специалисти, които помагат за изграждането на значителен флот. Край устието на Камчия е издигната корабостроителница, в която са наети майстори дърводелци, строители и воители. Йоан Асен успява да създаде флот от няколко десетки галери, с което извежда България в нов етап от надпреварата за върховенство над Балканите. За разлика от наемането на отделни военни контингенти строежът и поддръжката на флот през Средните векове изискват сериозни средства и са свързани с постоянното ангажиране на хора с договор, които да обслужват нуждите на флота – моряци, занаятчии, доставчици, строители и т.н. За интересните връзки на българите с военните доставчици подсказва и хрониката на Анри дьо Валансиен. Описвайки воините от времето на Борил, западният хронист отбелязва, че остриетата на българските копия са „от Бохемия“ – т.е. Чехия. Ако е ставало дума за внос, това само по себе си предполага съществуването на сложна мрежа за доставки на снаряжение, обхващаща няколко държави.

След идването на монголите в Източна Европа техните орди също са увлечени в огромния пазар на наемници. Първоначалните грабителски набези се заменят с редовни бизнес взаимоотношения, а отряди от татари бързо се оказват на служба при всички по-големи балкански владетели. Първият сигурен случай на взаимодействие с татарите е от 60-те години на XIII в., когато Константин Тих се включва в татарски поход срещу Византия. В хода на въстанието на Ивайло „селският цар“ наема един татарски отряд, воден от Касим бег, с който да допълни своята пъстра армия, съставена от авантюристи, разбунтували се селяни, военизирани съсловия и аристократи.

Татарите ще продължат да играят важна роля и за армията на Тертеровци. Светослав Тертер използва техните услуги в борбата за консолидиране на царската власт и противодействие на византийците. През 1330 г. една пета от армията на Михаил Шишман е съставена от татари, а в редиците му има и влашки наемници. Същото се случва и при Йоан Александър – татари и власи допълват царската войска по време на борбите с Византия.

След Черната смърт и началото на османското нашествие на Балканите (1354 г.) наемничеството постепенно отпада от военната практика в България поради липсата на достатъчно ресурси за организиране на офанзивни действия. Въпреки това в Добруджанското деспотство продължава да съществува сложната система за поддръжка на флота, разработена още по времето на Йоан Асен II. Флотът на деспотството се очертава като ключов фактор в Черно море и дори постига решаваща победа срещу втората морска сила в Европа – Генуа. В крайна сметка мрежите от услуги, свързани с наемането на бойни отряди, са наследени и доразвити от Османската империя.

ЧИСЛЕНОСТ И ЛОГИСТИКА

Въпросът за размера на наемническите сили в рамките на средновековна България тепърва ще трябва да бъде разрешен от историците. Изворите ни предлагат само откъслечни данни. Първият сигурен контингент наемници, за който се знае, са славяните, повикани от Телец през 763 г. Техният вероятен брой е ок. 8000. Впоследствие Крум ще наеме авари и славяни, за да допълни числеността на армията си през 811–814 г., като вероятно става дума за до 10 000–12 000 души общо. Наемниците, повикани от Омуртаг сред маджарите, са с ограничен брой, вероятно до 2000 души, но цифрите са напълно спекулативни. През 896 г. Симеон и Борис използват значителен брой печенег, за да атакуват маджарите по поречието на р. Буг, като вероятно става дума за ок. 8000 души. Маджарите, повикани от Симеон за ахелойската кампания, вероятно не надхвърлят 2000 души.

По време на Второто българско царство основен контингент са куманите. През времето на първите Асеновци те понякога

ТЕКСТ: ДЖЕЙСЪН МОТЛАГ

СНИМКИ: МОЙЗЕС САМАН

БЕЗ ИЗХОД

ВОЮВАЩИ БАНДИ И
БЕДНОСТ ПОГУБВАТ
САЛВАДОР. МНОЗИНА
МИГРАНТИ БЯГАТ КЪМ САЩ,
НО ПРОМЕНИ В
АМЕРИКАНСКАТА ПОЛИТИКА
МОГАТ ДА ВЪРНАТ ХИЛЯДИ
ОБРАТНО В ХАОСА.

Зяпачи се събират около място на убийство в центъра на салвадорската столица Сан Салвадор. Насилието принуждава стотици салвадорци ежедневно да заминават за САЩ, където образуват четвъртата по големина испаноезична общност – след мексиканците, пуерториканците и кубинците.

Депортираните от САЩ слизат от автобусите навели глава, без колани и връзки на обувките, като престъпници.

Събрани от центрoвете за задържане на имигранти в цялата страна, рано сутринта ги качили на самолет без опознавателни знаци край тексаско-мексиканската граница и ги прекарали на повече от 1870 км до летище край Сан Салвадор – столицата на Салвадор. Само за четири часа опасното пътуване на север, за което много от мигрантите се готвили години наред, а осъществяването му отнело седмици, било сведено до нулата.

„Добре дошли – поздравява ги салвадорският служител от имиграционната служба в новия приемателен център, построен с помощта на американското правителство. – Тук сте си у дома.“

Отзад седи 24-годишен мъж с яко телосложение и спокойна усмивка, облечен в бяла тениска с надраскани на ръка думи „Вяра, надежда, любов“. Като тийнейджър в провинциален Усулутан, един от 14-те департамента на страната, го притискали да се присъедини към *Мара Салватруча*, най-голямата салвадорска банда, наричана още *МС-13*. Вместо това се записал в полицейската академия и когато бандата разбрала, последвали заплахи за живота му.

Избягал на юг в Колумбия, където си намерил работа като шофьор на камион и

През ноември 2018 г. салвадорски мигранти преминават границата от Гватемала към Мексико. Оттук те ще извървят още 3900 км, за да стигнат до САЩ. В това време президентът Доналд Тръмп командирова на границата с Мексико над 5000 военнослужещи, за да спрат мигрантите.

ВИСОКО В ДЕПАРТАМЕНТА МОРАСАН В Североизточен Салвадор все още глеят следите от намесата на САЩ. Подминавайки тучни ферми и вулкани, които се извисяват в облаците, достигам село Ел Мосоте. Именно тук през 1981 г. салвадорски войници, въоръжени и обучени от САЩ, избили над 1000 цивилни, повечето деца. Според една телеграма, изпратена от американското посолство в Сан Салвадор до Държавния департамент, правителството на САЩ положило големи усилия да скрие истината за клането.

Морасан е един от най-отслабените в икономическо отношение райони в Салвадор и така и не се възстановил от опустошенията от войната. Освен това е едно от местата с най-малко насилие. Някои приписват това на бдителността на местните хора, мнозина от тях бивши бунтовници. По-простото обяснение е икономическо. Бандите, макар

магазина. „Ако я заловят и върнат обратно – казва той, – всички ще сме прецакани.“

Дистрикто Италия – *барито* (квартал) на север от Сан Салвадор – бил построен с финансова помощ от италианското правителство чрез Световната банка, след като през 1986 г. земетресение с магнитуд 7,6 оставило 300 000 души без подслон. Кварталът може да се похвали с широки павирани улици и стени без графити – благодарение на голямо почистване, оглавно от моя екскурзовод, пастор Марио Ернандес. Само че *МС-13* няма нужда да рекламира присъствието си тук – бандата има пълен контрол.

Знае се, че бандите помагат в трафика на наркотици и оръжие и че дори рекетират опериращи в Салвадор транснационални компании, но по-голямата част от парите им идват от т.нар. микрорекети. Почти всички, които имат някакъв бизнес в Дистрикто Италия, от шофьора на автобус до продавача

Пукан с въоръжени полицаи с черни маски намалява, за да ни огледат с готови за стрелба автомати.

да присъстват във всички общини на страната, гравитират към градските райони, където е концентрирана търговията и има по-големи възможности за рекет.

Хосе Мария Гевара, собственик на магазин за домашни потреби в Ел Мосоте, загубил 30 роднини в клането, но самият той оцелял, тъй като се махнал през войната и се върнал по-късно. Изпратил е две от децата си в Ню Йорк – едното чисти домове, другото работи като градинар. Най-малката му дъщеря Роса копнее да поеме по техните стъпки, тъй като е твърде скъпо да продължи университетското си образование в града на два часа оттук. Повечето ѝ приятели заминали за САЩ или се преместили в градовете Сан Мигел и Сан Салвадор, но изборът на Тръмп спрял плановете на Роса да отпътува. Гевара обяснява, че ще трябва да вземе заем, за да плати на трафикантите таксата от 10 000 долара – риск, който може да му коства

на питки *пануса*, плащат нещо на *МС-13* – 5 долара, 10 долара, 50 долара месечно, които взети заедно носят на бандата годишни приходи от над 30 млн. долара в общодържавен план. А като цяло насилието струва на националната икономика 4 млрд. долара на година.

Ернандес ме запознава с Аарон, мършав 20-годишен младеж със спортна тениска и златни халки на ушите. Така и не бил приет официално в бандата – след колективен побой в продължение на символичните 13 секунди, – но е „асоцииран“, т.е. получава нареждания да достави някоя пратка, да прибере пари от едно или друго място, да стои на пост. Аарон казва на пастора, че през нощта съперници застреляли член на бандата – десетия приятел, когото е загубил – обяснява той, като ги изброява на пръсти.

Навлизаме по-навътре в квартала и Аарон кимва към „антените“, които дежурят на

20

MARTES / Tuesday

След като през 2013 г. примирието между бандите започнало да се разпада, през 2015 г. броят на убийствата в Салвадор достигнал 104 на 100 000 души – един от най-високите в света.

Дневниците на криминолога Израел Тикас – тук са показани снимки от два масови гроба – документират неуморните му усилия да намира погребаните жертви на бандите. Тикас е ексхумирал стотици скрити гробове в цялата страна. Често се натъква на обезглавявания, разчленявания и следи от мъчения.

всеки втори мъж – дългурести младежи, които на пръв поглед безразлично подмятат мобилни телефони, но са готови всеки миг да се обадят и да съобщят за натрапници. На място, където тротоарът отстъпва пред прахоляка, намираме 30-годишния Хулио – ветеран от бандата, облечен целият в синьо и с шапка на „Лос Анджелис Доджърс“ – класически дрескод за МС-13. Непокойно оглежда района зад гърба ни. Получил е есемес, че наоколо патрулира полиция. „Може да са ей там – казва той и сочи отгатък малко поле – и просто да започнат да стрелят.“

След като през 2013 г. договореното от държавата примирие между МС-13 и 18-а улица започнало да се разпада, през 2015 г. националната статистика на убийствата достигнала 104 жертви на 100 000 души. Властите отвърнали с кампания от „извънредни мерки“. Те включвали създаването на елитни полицейски отряди, използване на армейски

да замине на север, брат му настоял да си наляга парцалите, тъй като животът в САЩ ставал по-труден. „Какво ми остава? – въздъхва Аарон. – Да вляза в банда? Не искам да го правя, тъй като знам какво ме очаква – накрая ще съм мъртъв.“

В този момент край мъжа завива пикап, пълен с въоръжени полицаи с черни маски, който намалява, за да ни огледат с готови за стрелба автомати.

ЕДНА ГОРЕЩА ЛЯТНА СУТРИН в квартал Дина, крепост на 18-а улица в южен Сан Салвадор, пастор Нелсон Мос се изправя през пълната зала на баптистката мисионерска църква „Евен-езер“. Започва проповедта си с призив за божествена защита в мрачно време. Фронтвата линия с МС-13 е на по-малко от 50 м нагоре по улицата, като в последно време се наблюдава скок на кръвавите вендети. Пред църквата закъснелите

Белезите на принадлежност към бандите носят тежка обществена стигма, а членовете им по-лесно стават жертва на съперници и полиция.

части при опазването на сигурността и почти безконтролна свобода за извършване на обиски и арести. През януари 2015 г. правителството дало зелена светлина на полицаяте да стрелят по престъпниците, „без да се боят от последствия за действията си“, което възвестило преминаване към тактика да се стреля на месо.

Докато вървим обратно към църквата на пастора, Аарон ми обяснява, че му остават няколко месеца да завърши гимназия и че иска да продължи да следва физическо възпитание, за да помага на майка си, която продава дрехи втора ръка от САЩ. Проблемът е, че не може да напусне бариерата. Преди няколко месеца трябвало да откаже да играе във футболен клуб, тъй като, ако играе на територията на 18-а улица, могат да го убият заради кварталния му произход.

Последния път, когато помолил по-големия си брат в Хюстън да му прати пари, за

богомолци подминават изоставена кола с разбито задно стъкло.

Думите на пастора силно вълнуват Сара, която е прекарала целия си живот тук и чийто внук Алекс бил застрелян преди три години на една пряка от дома им. Казва, че го убили полицаи, след като отказал да разговаря с тях и продължил да върви. „Беше добро момче“ – заявява тя. Тъй като се боели да потърсят справедливост от страх от отмъщение от полицията, семейството събрало пари да платят на „койот“ да преведе една от дъщерите им и една внучка в Индио, Калифорния, където живеят други две от

Мрежа нази Мария Агустина Маркес от комарите в дома, където живее със съпруга си и тяхната внучка край Интунука. Мнозина

разчитат на парите, изпращани от хората в САЩ. И двамата ѝ синове са в САЩ, но почти не могат да изпращат пари.

Долината Йосемити в Калифорния остава далеч зад гърба на Алекс Хонълд, който катери свободно соло – т.е. без въже или друга осигуровка – цял нощ по 900-метровото югозападно лице на Ел Капитан. Преди да извърши този подвиг на 3 юни 2017 г., Хонълд посветил близо десетилетие на обмисляне на изкачването и повече от година и половина на планиране и тренировки.

ТЕКСТ: МАРК СИНОТ
СНИМКИ: ДЖИМИ ЧИН

СОЛЮ

КАК АЛЕКС ХОНЪЛД НАПРАВИ ИСТОРИЧЕСКО
ИЗКАЧВАНЕ НА „СМАХНАТО ВИСОКА СТЕНА“ БЕЗ
ВЪЖЕТА – И ДОЖИВЯ ДА РАЗКАЖЕ ЗА НЕГО

Часът е 4,54 в мразовита ноемврийска сутрин през 2016 г. в парка „Иосемити“.

Пълната луна облива в зловещо сияние югозападната страна на Ел Капитан, където Алекс Хонълд се е вкопчил в гранитната стена единствено с върха на пръстите си и две тесни крайчета на гумените си подметки. Опитва се направи нещо, което професионалните катерачи дълго време смятали за невъзможно – свободно соло изкачване на най-емблематичната скална стена в света. Това означава, че е сам и се катери без въже, докато напредва лека-полека по 900-метровата отвесна скала. Осветява с челника си студеното и гладко място на скалата, където трябва да стъпи. На около метър над него камъкът е равен и няма никакви хватки. За разлика от участъци от маршрута по-нагоре, които предлагат плитки ръбчета, големи колкото камъчета издатини и мънички цепнатини, за които Алекс може да се захване с невъзможно силните си пръсти, тази почти съвсем вертикална плоча в участъка, наречен „Фрийбласт“, трябва да бъде преодоляна с помощта на деликатен баланс от финес и равновесие. Катерачите го наричат „катерене на триене“. „Все едно се придвижваш нагоре по стъкло“ – каза веднъж Алекс. Няма право да пада. Свободното соло катерене не е като останалите опасни спортове, когато би могъл да загинеш, ако объркаш нещо. Няма „може би“, когато си на височина колкото бо етаж и си без въже. На 180 м под Алекс седя на паднало дърво

и гледам мъничката светлинка на челника му. Сякаш не помръдва вече цяла вечност, макар че едва ли е минала повече от минута. И знам защо. Предстои му движението, което го преследва, откакто планът му хрумнал за първи път преди седем години. Един оператор – част от екипа, който документира подвига – бърза нагоре по пътечката към основата на стената. Чувам пращането на радиостанцията му. „Алекс се отказва“ – казва той.

Слава богу – мисля си. Алекс ще живее.

Ще говоря с него по-късно, но вече знам защо се отказва. Не му идва отвътре. Разбира се, че не му идва – това е лудост. Може би – позволявам си да си го помисля – не е писано да стане.

СРЕД КАТЕРАЧИТЕ ИМА ХОРА, според които свободното соло катерене въобще не трябва да го има. Критиците го възприемат като безразсъдно перчене, което създава лошо име на спорта, и отбелязват дългия списък на загиналите при подобни опити. Други,

катерач не си беше представял, че могат да бъдат изкатерени без въже. А Алекс тайничко обмисляше много по-голяма цел.

ВАЖНО Е ДА СЕ ОТБЕЛЕЖИ, че идеята на Алекс да изкатери свободно Ел Капитан не беше подхранена от адреналина каскада, хрумнала му просто ей така. Спомена ми за това през 2009 г. по време на първата ни катераческа експедиция заедно. В неговата върховна увереност и в начина, по който без усилие се придвижваше нагоре по невъобразимо трудни стени, имаше нещо, заради което този коментар не изглеждаше просто като празно самохвалство.

Алекс проучи няколко маршрута по Ел Капитан, като накрая се спря на

„Фрийрайдър“ – популярно изпитание за ветерани катерачи, чието изкачване обикновено отнема няколко дни. Неговите около 30 въжета са предизвикателство за катерача във всяко едно отношение: за силата на неговите пръсти, предмишници, рамена, прасци, пръсти на краката, гръб и корем, да не говорим за равновесието, гъвкавостта, решаването на проблеми и емоционална устойчивост. През някои часове от деня слънцето така нагрива скалата, че тя те изгаря при допир; броени часове по-късно температурата може да падне под нулата. Върхлитат бури, от пукнатините се процеждат изворчета. Пчели, жаби и птици могат да изскочат от цепките при ключови движения. Камъни от всякакъв размер внезапно могат да поддадат

ДА ДАДЕШ ЖИВОТ ВСЕ ОЩЕ МОЖЕ ДА Е СМЪРТОНОСНО

САЩ е една от само двете развити страни, където броят на **жените, починали поради бременност**, е нараснал от 1990 г. насам. Особено голям е рискът за **чернокожите майки**. По-добрите основни грижи могат да помогнат, както са успели в развиващия се свят.

ТЕКСТ: РЕЙЧЪЛ ДЖОУНС

СНИМКИ: ЛИНЗИ АДАРИО

Кейси Ото Хобълт по-здравява света, след като беше роден с цезарово сечение миналия юни в Павилиона за жени в Тексаската детска болница в Хюстън. Лорън Дениз Хобълт, на 30 години, преминала през спешна хистеректомия след раждането на Кейси заради плацентата инкрета – състояние, при което плацентата прораства в маточния мускул.

КИРА ДЖОНСЪН, БРЕМЕННА СЪС СИНА СИ ЛАНГСТЪН

Има моменти, в които гъпанките и анцугът изглеждат уместни. На пикник в парка. Или на селски панаир. Или когато сте гвойка, подготвяща се за изването на Бебе №2. Важното е да ти е удобно.

Но вечерта на 11 април 2016 г. нещо накарало Кира Джонсън, на 39 години, да промени решението си.

„Мили, искам да изглеждам наистина красива за Лангстън“ – каза тя на съпруга си Чарлс Джонсън IV, докато седяла пред огледалото в спалнята и си решила косата. На другия ден следобед те щели да се отправят към медицинския център „Сидърс-Синай“ в Лос Анджелис за раждането на втория им син.

Чарлс казва, че двамата се били посветили на това да отгледат „мъже, които ще оставят следа в света и които ще имат чувство за цел и отговорност не само за себе си, но и за другите“.

Бебе №1, родено през 2014 г. със спешно секцио, било кръстено Чарлс Спърджън Джонсън V на прапрадядо си, прочутия социолог и първия чернокож президент на университета „Фиск“ в Нашвил, Тенеси. Малкото му братче щяло да бъде кръстено на легендарния поет Лангстън Хюз. Кира

приготвила в багажа си бижута и рокля, за да може да го донесе у дома със стил. Чарлс също решил да се облече добре за случая. „Никога не знаеш кога ще ти се наложи да изглеждаш така, че да си личи, че имаш ум и възможности“, спомня си, че си помислил Джонсън, докато сменял баскетболните шорти и тениската с риза, панталони и мокасини.

Изборът им бил също толкова предвидлив, както и изборът на „Сидърс-Синай“, постоянно класирана за една от най-добрите болници в САЩ.

Лангстън Емил Джонсън се родил в 14,33 ч на 12 април 2016 г. Плановото секцио изглеждало рутинно и Кира успяла да накърми бебето веднага след раждането. Помогнала на Лангстън да се запознае с 18-месечния си брат, преди да потъне в сън.

Чарлс седял до леглото на съпругата си, когато забелязал кръв в катетъра ѝ. Според оплакването, което Чарлс подал през 2017 г. заедно с делото, което завел срещу

В САЩ проблемът е белязан от две особено тревожни статистики: според Центровете за контрол и превенция на заболяванията (ЦКПЗ) за афроамериканките е около три пъти по-вероятно да починат по причини, свързани с бременността, в сравнение с белите жени и над 60% от смъртните случаи сред родилките са предотвратими.

„Имаме по-висока смъртност сред майките от по-голямата част от останалите развити страни, а сме способни на най-доброто в световен мащаб“ – казва Уилям Калахан, директор на Отдела по грижи за майки и бебета в ЦКПЗ. ЦКПЗ дефинира смъртта, свързана с бременност, като смърт на жена по време на бременността ѝ или в периода от една година след края на бременността.

„Когато се разгледат смъртните случаи и видим кои са били факторите, допринесли за тях, в толкова много от случаите комуникацията не е била проведена правилно, хората не са разпознали спешен случай, не са изслушали пациента или са реагирали със закъснение.“

Процентът на смъртност сред родилките в САЩ остава много по-нисък от този в развиващите се страни в Африка, където в 20 страни смъртността при родилките е поне 500 случая на всеки 100 000 живородени. Но дори и в тези страни, където често липсват медицински заведения и достъп до основни здравни грижи, смъртността при родилките е намаляла от 1990 г. насам със средно почти 40% отчасти благодарение на нискотехнологични решения като акушерки и подобрения в пренаталната и следродилната грижа.

Всички жени са уязвими към едни и същи, свързани с бременността усложнения, които могат да доведат до смърт: следродилен кръвоизлив или силно кървене; прееклампсия или опасно високо кръвно налягане; и сепсис, дължащ се на инфекция. Защо тогава смъртността сред родилките афроамериканки е толкова висока?

Изследователите казват, че токсичният стрес, който преживяват расовите и етническите малцинства, включително афроамериканците, латиноамериканците и коренните американци (независимо от икономическия им или социален успех), може да подкопае физическото им здраве. Тази т.нар. *ерозия* – концепция, разработена от професора по обществено здраве от Мичиганския

Червените покривала отличават завършилите обучителната програма за акушерки в университетската болница „Егна Аган“ в Харгейса, Сомалиленд. Досега програмата са завършили 938 акушерки, включително Хого Мохамед Мохамуд, на 18 години (вляво), Хого Мохамед Джама, на 20 (в средата), и Хогон Абди Шире, на 28 (вдясно), които ще работят като акушерки в родните си райони.

университет Арлийн Джеронимъс – води до предположението, че здравето на афроамериканците се влошава по-рано от това на белите поради кумулативния ефект на расизма и предразсъдъците. „Ерозията“ може да помогне да си обясним защо дори и чернокожите майки с най-висока степен на образование умират по-често от най-нискообразованите бели жени.

Валъри Монтгомъри Райс, президент и декан на медицинския колеж „Морхаус“ в Атланта, Джорджия, вярва, че предразсъдъците и расизмът не само се натрупват с времето и влияят върху здравето на чернокожите жени, а и стресът от расизма и бедността може да има негативен ефект

още от утробата или скоро след като се роди бебето.

Тя изтъква също и че несъзнателните предразсъдъци от страна на медицинските работници могат да се отразят на грижите, които получават чернокожите майки. Докато се обучавала в „Грейди Мемориъл Хоспитъл“, тя видяла, че здравните работници от време на време не прилагали епидурални упойки или локална анестезия на афроамериканки. „Има хора, които вярват, че чернокожите жени не изпитват болка по същия начин, защото имат по-голяма мускулна маса и затова болковите им рецептори не се задействат чак толкова силно. „Тази жена може да напъне и да роди бебето – тя е голямо момиче.“ В заключение

Монтгомъри Райс казва: „Те не виждаха човека в неговата цялост“.

В РАЗВИВАЩИТЕ СЕ СТРАНИ смъртните случаи при родилките са много по-разпространени и се приемат като факт от живота. Здравната инфраструктура често е оскъдна или несъществуваща. Качествената предродилна грижа и информацията по време на бременността може да са ограничени.

На повече от 14 500 км от Лос Анджелис, прашната магистрала между столицата на Сомалиленд Харгейса и третия по големина град – Борама, пронизва хоризонта като стрела. Ако посмеете да се отклоните

Тъй като се чувствала
замаяна и слаба шест
месеца след като родила,
Замзам Юсуф, на 35
години, постъпила в кли-
ника в село Хабасвейн,
ръководена от универси-
тетската болница „Егна
Аган“. Кръвното ѝ наля-
гане било изключително
високо. Юсуф била леку-
вана от студентката
по акушерство Фаргус
Мубарак, на 22, под зоркия
поглед на основателката
на болницата – Егна Аган
Исмаил, на 81 години.

Дион Макдоналд, на 33 години, перинатална обществена здравна работничка в Маматото Вилидж, помага на Мејгън Строун, на 26, като притиска сакрума ѝ по време на родилните болки в университетската болница „Джордж Вашингтон“ във Вашингтон, окръг Колумбия, през миналия май. Строун твърди, че Макдоналд ѝ е помогнала да избегне секциото по спешност.

Когато мама почина през 2005 г., никога не ми беше хрумвало, че един ден ще ми се иска да я бях питала за преживяванията ѝ покрай нейните бременности и раждания. Копнея да я попитам как се е чувствала като 19-годишна, на път да роди най-големия ми брат през 1947 г., много далеч от семейството и приятелите си във Филаделфия. Сега се чудя как е издържала като бедна жена без съвети за семейно планиране, без училище за родители и без здравна застраховка.

Когато мениджърът на „Медикейд“ по случая на Голман препоръчал тя да се свърже с организацията за подпомагане на майки „Маматото Вилидж“ във Вашингтон, окръг Колумбия, тя помислила, че ще може

да получи някакви съвети за храненето, които да подобрят менюто ѝ и да увеличат енергията ѝ.

Това, което Голман получила, било спасително въже под формата на перинаталната специалистка по обществено здраве Бриана Грийн.

В този момент 39-годишната бивша корпоративна адвокатка влиза в родилна зала № 8 и се отправя директно към корема на Голман, масажирайки го нежно, докато същевременно посяга към ръката ѝ.

„Държиш ли фронта?“ – пита тя, втрещвайки се внимателно в клиентката си през натезали за сън клепащи. Във всеки един момент Грийн работи с около 50 бременни или наскоро родили жени, правейки домашни посещения и предлагайки съвети, обучение и подкрепа. Тя ги придружава при посещенията при лекар и присъства на ражданията.

Грийн казва, че се отказала от шестцифрена заплата като адвокат и по-късно от бизнес с недвижими имоти, за да се обучи като служител за перинатална подкрепа, заради преживяванията около собствените си раждания. Тя казва, че ѝ била отказана възможността да се опита да роди вагинално след цезарово сечение, дори след като следвала ръководството, за да се увери, че е физически подготвена.

„Осъзнах, че ако аз – образована афроамериканка с известна финансова стабилност – не мога да накарам хората да ме видят, чуват и уважават, какво остава за жените, които не са имали право на глас, които вероятно са били пренебрегвани и третирани зле от минутата, в която са влезли в здравно заведение?“

ДЖЕСИКА ФЛАУЪРС Е САМО НА 7 ГОДИНИ, но е силна, казва баба ѝ Никол Блек. Блек никога няма да забрави колко спокойно било малкото момиченце, когато ѝ се обадило в 1,46 ч сутринта на 4 юли 2018 г.

„Тя каза: „Мама е паднала над ваната и от устата ѝ излиза пяна“ – спомня си Блек, която е на 53 години и живее в Тампа, Флорида. Седмица по-рано дъщерята на Блек – Кристъл Голоуей, била родила с цезарово сечение в болницата „Сейнт Джоузеф“ третото си дете – Джейкъб Флауърс, здраво момченце с тегло 2,8 кг.

Блек скочила от леглото и се изстреляла към апартамента на Голоуей наблизко, където 30-годишната майка се била свлякла върху ваната.

Само преди няколко часа Голоуей седяла на дивана, гледала филм и говорела за менюто на 4 юли. Разрезът от секциото малко я болял, но иначе била толкова щастлива, толкова горда от това, че допълнила семейството си от две момиченца със син.

Какво точно се е случило в минутите между пристигането на парамедиците, изпратени в дома на Галоуей заради вероятен случай на инсулт (според официалното изявление на окръг Хилсбъро, Флорида), и оценяването на нейния случай в спешния кабинет на три

пресечки оттам, беше обект на разследване от властите на окръг Хилсбъро.

Блек казва, че вместо да проверят жизнените показатели на Голоуей и да я закарат в болница, парамедиците попитали дали семейството ѝ може да си позволи да плати таксата за линейката на стойност 600 долара. Блек казва, че горещо ги молела да вземат дъщеря ѝ в линейката.

На пресконференция управителят на окръг Хилсбъро Майк Мерил казал, че имало объркване заради транспортирането и че се е състоял разговор за цената между Блек и заместник-шерифите, които пристигнали първи на мястото, а не с парамедиците, според показанията на заместник-шерифите и

ПУМИТЕ ОТ ПАТАГОНИЯ

ОПАЗВАНЕТО НА ГОЛЕМИТЕ КОТКИ В ЧИЛИ
СТРУВА СЪПО ЗА ФЕРМЕРИТЕ, ОТГЛЕЖДАЩИ
ОВЦЕ. ДАЛИ ТУРИЗМЪТ Е РЕШЕНИЕТО?

ТЕКСТ: ЕЛИЗАБЕТ РОЙТ
СНИМКИ: ИНГО АРНД

Скрита сред храстите на брулен от вятъра хълм на границата с националния парк „Торес дел Пайне“ в Южно Чили, гледам как три жълтеникавокафяви малки пуми се търкалят и тичат по брега на аквамаринено езеро, изпитвайки силата, зъбите и социалния си статус. От време на време майка им, на която са дали името Сармиенто, спира, за да прецени ситуацията.

Зелените ѝ очи, очертани с черна очна линия, са спокойни, а дебелият ѝ опашка е спусната ниско. Когато четиримата достигат до един полуостров, майката и малките се свиват във вдлъбнатината на една от скалите и правят това, в което котките са най-добри: задрямват.

Обитаваща цялата територия между Южна Аляска и Южно Чили, *Puma concolor* има най-големия ареал от всички сухоземни бозайници в западното полукълбо. Учените подозират, че край „Торес дел Пайне“ има по-голяма концентрация на пуми, отколкото където и да било другаде. Това е най-вече

защото пумите имат изобилна плячка (гуанаки, зайци), защитени са в парка и нямат конкуренция от други хищни бозайници.

За всеки, решен да види този върховен хищник в дивата му среда, „Торес дел Пайне“ – над 200 000 ха гранитни върхове, пасища, субарктически гори и брулени от вятъра езера – е правилното място. Пейзажът е напълно открит и много пуми са свикнали с хората, тъй като туризмът е нараснал лавинообразно. Двамата с водача ми Хорхе Карденас проследяваме хищниците в продължение на няколко дни, с уши, наострени за високите тревожни викове на гуанаките

започнали да мигрират извън парка към частните чифлици в търсене на храна.

„За животновъдите създаването на парка беше ужасно“ – казва Кръогер, защото, напусайки парка, някои пуми започнаха да нападат овце. Животновъдите са изчислили, че от създаването на парка досега пумите са погълнали около 30 000 овце, което е сериозна загуба на приходи от продажбата на вълна и месо.

Според туристическите водачи и някои ветерани сред парковите рейнджъри броят на пумите в парка е между 50 и 100. Извън парка животновъдите твърдят, че убиват общо сто котки годишно. „Животновъдството е нашият поминък – казва Виктор

Мануел Шарп на срещата в хотела. – Какво ще правим?“

ЕДНА ОТ ВЪЗМОЖНОСТИТЕ е да сменят овцете с говеда, които са твърде едри, за да се занимават пумите с тях. Но тук овцевъдството е традиция и не всеки разполага с добра паша за говеда. Или пък могат да използват кучета пазачи. Но много по-евтино е, казват животновъдите, да се наеме *леонеро* – ловец на пуми.

Чарлс Мън, американец, който ръководи компании за екотуризм, става да говори. „Направих индустрия от ягуарския туризъм в Пантанал, Бразилия. Пумите могат да ви донесат много пари.“